

TYRINĖJIMŲ APŽVALGA

K N Y G O S

Fakto ir idealo dialogas

Sulaukėme dar vienos Arvydo Šliogerio knygos¹, paties autoriaus pavaldintos tyliojo gyvenimo fragmentais (paantraštė), filosofo dienoraščiu (pratarinė).

Apie ką mąsto ir rašo dienoraštyje filosofas? Apie Būtį, jos buvimo ir reikšimosi būdus, apie Dievą, apie Tiesą, apie savo, kaip būtybės, būvį, ne apie kasdienos įvykius bei nuotykius. Filosofas, kuris, kaip kiekvienas žmogus, keliasi, pusryčiauja, eina į tarnybą, mąsto apie tai, kas yra anapus kasdienybės reikalų, ko nepamatyti, nepaliesi, iš ko neturėsi apčiuopiamos naudos.

Tad kodėl jis apie tai mąsto? Todėl, kad nepasitenkina tuo, *kas yra*, ir nori žinoti, kas galėtų ir *turėtų būti*. Vadinasi, filosofas gyvena nuolatinėje įtampoje tarp fakto ir idealo. Ir mus pagauna ta įtampa, užkrečia tas nepasitenkinimas ir suvilioja tas idealas. Todėl godžiai puolame prie jo knygos, prie teksto, kaip prie savo artimo, tikėdamiesi, kad jis mums parodys, mums atsakys, mus išves, ir bus taip lengva, nes nereikės patiems. Mes norime suprasti, ką ir kaip mąsto filosofas A. Šliogeris.

Abu įtamos polius – esamybę ir geidžiamybę – pažymėję Alfa ir Omega, trumpai galėsime pasakyti (jos tekste labai ryškios): **Alfa**: esu TARP (tarp BŪTIES ir PASAULIO, kurį vadinu TARSI-BŪTIMI), tad balansuoju ant skustuvo ašmenų; **Omega**: norėčiau nušokti nuo tų ašmenų (tikrai ant jų nepatogu, ir padus žeidžia) į BŪTĮ ir daiktiškai tikras tvirtai stovėti gimtojoje žemėje ir mylėti visa, kas joje yra. (Galima, sakysite, nušokti ir į kitą pusę – į PASAULĮ, bet A. Šliogeris ten nenori, nes ten ne stovima, o plūduriuojama naudos ir pažinimo santykių okeane, – PASAULIS yra jo antiidealas).

Tarp Alfos ir Omegos yra visos kitos alfabeto raidės, išbarstytos iš pažiūros fragmentiškame tekste, tarsi sukabinėtos kiekviena ant kitos medžio šakos, sudarydamos margą, visomis spalvomis ir atspalviais žaižaruojančią visumą. Skaitytojas gali stebėtis bauginančia knygos apimtimi, lengva ranka greit versdamas gražiai sudėliotus ir tvarkingai sužymėtus mažus skirsnelius,

¹ Šliogeris A. Būtis ir pasaulis: Tyliojo gyvenimo fragmenta. – V. Mii

gali atidžiai ir jautriai perskaityti vieną iš jų ir taip pastimuliuoti savo paties mintį, gali nusirašyti patikusį pasąžą, tačiau recenzentas (kuris nuo tik skaitytojo skiriasi tuo, kad nori kitiems papasakoti, kaip supratęs autoriaus pažiūras), privalo visas raides surikiuoti alfabeto tvarka, kitaip tariant, privalo sukurti rišlų ir nuoseklų A. Šliogerio-filosofo vaizdą, kuris neišvengiamai bus teorinis, taigi tik tarsi-būtis. Jei tas nepatenkina, belieka nieko nerašyti, o eiti su autoriumi išgerti puoduką kavos ir taip tyliai pabūti su juo viename TOPOS (lietuviškai: vienoje vietoje). Bet ar rašysi apie knygą, ar gersi su jos autoriumi kavą, gali jį vis tiek neteisingai suprasti, taigi rizika vienoda abiem atvejais, net abiem iš karto. Rašyti padrąsina įsitikinimas, kad knygoje yra aiški teorinė nuostata, logiškai darni pažiūrų sistema², kurią galima atpažinti net šiame fragmentiškos struktūros tekste ir dėl to ją galima atpasakoti, aprašyti, suprasti.

Pradėkime nuo esamybės, nuo tojo TARP. Tai dabartinės filosofijos pobūdis, taigi ir dabartinio filosofo būklės charakteristika. Nusprūdes nuo TARP į PASAULĮ, filosofas atsiduria tarp dabartinių (pasaulio) žmonių. PASAULIO ŽMOGUS yra vartotojas ir mokslininkas, – jis vartoja reikmenis ir pažįsta objektus, taigi plūduriuoja vertinimo ir pažinimo santykių stichijoje – PASAULYJE. Rašau didžiosiomis, nes A. Šliogerio tekste šis žodis yra terminas, žymintis BŪTIES priešybę – TARSİ-BŪTĮ. BŪTIS yra daiktų arba būties fenomenų (man čia labiau patiktų A. Šliogerio nevartojamas A. Maceinos siūlomas terminas "būtybė") stichija, PASAULIS yra santykių stichija. BŪTIES FENOMENAS – individualus daiktas, bet ne šiaip sau tik ontinė atskirybė, o čia-dabar atsiveriančiame daikte įvienyta amžinoji forma (p. 123), įdaiktinta būtis. Būties erdvė yra anapus manęs esantis daiktas, kaip savyje-stovėseną. Santykio erdvė yra tarp manęs ir daikto. Ji susidaro žmogui, kaip pažinimo subjektui ir vartotojui, santykiaujant su daiktu, kaip su pažinimo objektu ir vartojimo reikmeniu, naudingu kuriuo nors atžvilgiu, kuriam nors reikalui. Vartojimas kaip nauda visuomet yra ne visuminis, o vienašališkas, dalinis santykis. Pavyzdžiui, žmogaus praktiniame santykyje su medžiu šis atsiveria ne kaip visuminis būties fenomenas (ne kaip pušis ją piešiančiam Sezanui), o kaip tik statybinė medžiaga arba tik vaismedis, tik deguonies šaltinis, tik pavėsis, tik dekoratyvinis augalas ir t. t., taigi, kaip reikšmė, implikuojanti klausimą "kam?", taigi santykį. Reikšmė reiškiamą iškeliant, išaukštinant (t. y. panaudojant) vienas daikto savybes ir atmetant, ignoruojant kitas, – perdurbant daiktą į vartojimo reikmenį. Tą veiksmą žmo-

² Nors pats A. Šliogeris "Pratarmėje" teigia, kad šios knygos fragmentus vienijanti ašis yra jo, kaip konkretaus žmogaus, baigtinumas, taigi jo egzistencinės patirties vieninteliškumas ir nepakartojamumas, nebūtinai išreiškiamas sistemišku minties diskursu

gus atlieka ne tik rankomis, bet ir galva, t. y. santykio kristalai yra ne tik gaminiai, bet ir jų teoriniai vaizdiniai. Tad santykio stichija yra ir materialiai, ir ideali: ji yra gamyba-vartojimas ir pažinimas-mokslas. Savaip bandydama paaiškinti, ką A. Šliogeris vadina PASAULIU, galiu pasakyti: tai yra žmogaus kūrinys, žmonių veiklos produktai (medžiaginiai ir mintiniai).

Kodėl A. Šliogeris PASAULĮ vadina TARSİ-BŪTIMI (tarsi, vadinasi, netikra, pseudo, iliuzija, regimybė, šešėlis, – yra daug sinonimų)? Pats A. Šliogeris sakosi dėl to, kad tai tėra "simbolių ir reikšmių kontinentas" (p. 11). Norėčiau sustiprinti argumentaciją: dėl to, kad šis kontinentas suvertas žmogaus, ne Dievo. Žmogus, ne taip, kaip Dievas, yra *stokojanti* būtybė: jis negali tik būti, koks yra, jam *reikia* kažkur gyventi, valgyti, rengtis, pagaliau jam reikia kito žmogaus giminei pratęsti. Taigi žmogus kuria ne iš meilės, kaip Dievas, o iš reikalo, iš būtinybės – savo poreikiams tenkinti ir tik tokiu būdu savo buvimui palaikyti. Kitaip: žmogus kuria ne tam, kad jo kūrinys *būtų*, o tam, kad būtų *naudingas, reikalingas*. Tad santykio stichija imanentiška žmogaus prigimčiai, ir nuo jos nepabėgsi. Toks faktas.

Kita vertus, žmogus yra "Dievo paveikslas ir panašumas", vadinasi, yra laisvas, turi *galimybę* kurti iš meilės, statyti būties fenomeną, atsiverti jam kaip savyje-stovėsenai, o ne kaip vartojamajai vertei, – ištrūkti iš santykių stichijos ir pasinerti į būties fenomenų stichiją. (Gal taip atsiranda menas, bet menas – žaidimas). A. Šliogeris susirūpinęs nepraleisti tos galimybės. Ši knyga (kaip ir vėliau parašytoji, bet anksčiau išleista "Daiktas ir menas") yra to rūpesčio dokumentas – metraštis, dienoraštis; jos autorius – tos galimybės sergėtojas, rūpintojas, šauklis, ideologas. Dėl to jis save vadina ne filosofu, o filotopu, ir ši autocharakteristika yra jo programinė nuostata, jo idealas – kas jis norėtų būti. Filosofas myli išmintį, nori žinoti Logos, protingą tvarkos šaltinį ir principą, nori priartėti prie tiesos. Filotopas myli tai, kas yra čia ir dabar, šioje vietoje, giminėje, tėviškėje. Filosofo orientacija hierarchinė: Logos (Protas) kaip Kosmo (Tvarkos) principas yra aukštesnis, tikresnis, vertingesnis už Physis (Gamta, daiktų visatą). Filotopo orientacija yra paritetinė, egalitarinė (lygybės): kiekviena būtybė, esanti su manimi viename Topos, mano buvimo lauke, mano egzistencinės patirties aprėptyje, lygiai vienodai yra būties fenomenas. Knygos dedikacija (".../ Dzūkijos pievų žiogeliui") – ne poza, ne paniekos spjūvis į žmogaus veidą (va, ne tau, va, žiogui!), o nuoširdi simpatija būties fenomeno nesuinteresuotam buvimui (juk žiogui, o ne skruzdei, nors galėtų būti ir jai, mat žiogas yra kaip tik tokio buvimo simbolis). Todėl filotopas nori ne tiesos, o teisingumo: su meile atsiverti kiekvienam jo meilės lauke esančiam būties fenomenui.

Dėl to skirtinga filosofo ir filotopo Dievo samprata. Filosofo hierarchinei orientacijai būdinga transcendentinio Dievo idėja: transcendentinis Dievas yra būtis ir teikia buvimą šio pasaulio būtybėms. Su filotopo egalitarine orientacija dera tik imanentinio Dievo samprata; kiekvienas būties fenomenas, mirtingajam atsiveriantis būties modusu, yra sakralus, sakralumas yra tos būties švytėjimas (p. 100). Filotopas yra vietovės šiapus maldininkas (p. 102). Transcendentinio Dievo idėja jam yra tuščia, "atitrūkusi nuo savo ontinės vietos, apleidusi vietovę-šiapus, emigravusi iš būties fenomenų kosmo" (p. 101). "Visi transcendentiškojo Dievo pranašai, pasaulio religijų statytojai, savo misiją pradeda pabėgdami iš Namų. Buda, Kristus ir Mahometas /.../" (p. 233). Tad filotopo religija tikrai nėra krikščionybė. Gal ir nebūtina ją įvardinti kokiu nors jau žinomu ir paplitusiu žodžiu, galima pasinaudoti paties A. Šliogerio susikurtu pavadinimu (kurio jis pats anaipol nepaverčia terminu) – "vietovės-šiapus religija" (p. 219), bet simpatijos graikiškajam (o ne judėjiškajam-krikščioniškajam) mentalitetui čia dažnai prasiveržia, išplaukia į žodžių okeano paviršių. Tos simpatijos aiškios ir vietos (erdvės) sąvokos sureikšminimu istorijos (laiko) sąvokos sąskaita.

Žinome, kad graikai būtų mąstė vietos, daikto, o ne laiko, vyksmo kategorijomis: graikų filosofijoje būties problema buvo prado (pradų), o ne pradžios klausimas (kaip judėjams, kurių mentalitetą struktūruoja laiko sąvoka). A. Šliogeris mano, kad laikas neturi būties (p. 110, 113), laikas jam sutampa su vidujybe, transcendavimu, pažinimu, pasauliu, – su jo antiidealo sfera. Sutinkamai su jo idealu, laikas ir erdvė – išdaiktintojo daiktiškumo dūmai – sugražintini į jų gimtinę – į šiapus-horizontiškus daiktus. Tada erdvė virstų vietove šiapus mirtingojo horizonto, o laikas amžinąja dabartimi (dabar-eitimi) (p. 111).

A. Šliogeris pats lakoniškai ir taikliai apibūdina šitų religijų skirtumus (kas geriau už jį tą padarys?!): "Vietovės-šiapus religijoje dievai yra viskas, tikėjimas – niekas; tikėjimas nereikalingas ten, kur pakanka regėjimo, o vietovėje-šiapus visi dievai įsivietinę į daiktus, yra matomi dievai (prisiminkime: sakralumas yra būties švytėjimas būtybėje). Transcendentio religijoje, priešingai: Dievas yra niekas, tikėjimas – viskas. Jeigu nėra tikėjimo, nėra ir Dievo; pastarasis yra tikėjimo intencionalinis objektas /.../" (p. 219).

Vietovės-šiapus religijoje tikėjimas nereikalingas todėl, kad jis virsta žinojimu. Tik teisingai supraskime: tokiu žinojimu, kuris nesusijęs su pažinimu. Pažinimas yra PASAULIO reiškinys. PASAULIO ŽMOGAUS santykis su pasaulio objektais. Filotopui jis nepriimtinas, nes jame slypi pavojus "daiktą prilyginti tiesai ir jį pertvarkyti pagal tiesos a priori" (p. 260). Filotopas, kad nepažeistų daikto suvereniteto, sakralaus jo būties švytėjimo, nori

būti "nepažįstantysis racionalistas" (p. 446), jis siekia "žinojimo kaip nepažinimo" (p. 455), kaip susipažinimo su *šiuo* daiktu. Susipažįstant daikto būtis ne transcendojama, o priartinama žiūrint į jo savyje-stovėseną ir savyje-buvimą (p. 275), taigi kaip į lygų man pačiu *buvimu*. Susipažinimas yra pagarba kiekvienai būtybei, kokia ji yra; pažinimas yra žiūrėjimas į kitą iš aukšto – pro išankstinio principo, teorinio modelio prizmę ir matymas to kito tik tam tikru nuo manęs priklausančiu aspektu.

Filotopo paritetinę, egalitarinę orientaciją perkėlę į socialinę ir politinę plotmę, turėsime liberalizmo nuostatą (parašiusi šį sakinį, prisiminiau, kad A. Šliogeris yra Lietuvos liberalų sąjungos vienas įkvėpėjų ir organizatorių, o gal teisingiau – ideologų): kiekvienas asmuo yra būties fenomenas, todėl visos socialinės institucijos turi taip funkcionuoti, kad būtų užtikrinta asmens laisvė. "Žmogaus kaip žmogaus alfa ir omega yra jo laisvė ir jos pakankamumas. Laisvė yra savo ribų suvokimas ir būtis saike bei ribose, o sykiu būtis su individualia žmogiška ir individualia daiktiška kita-būtimi, mirtingajam atsiveriančia būties fenomeno būtinybės modusu" (p. 370). Todėl filotopas – prieš moralizavimą, nes tai yra hierarchinės nuostatos apraiška, "žmogiškojo-tik-žmogiškojo požiūrio išskyrimas, sankcionavimas ir suabsoliutinimas" (p. 247). Moralizuoto mirtingojo žvilgsnis visur mato tik tai, kas yra jis pats – žmogiškumo-tik-žmogiškumo pavidalus. /.../ Moralė ir pažinimas, moralė ir transcendojantysis mąstymas yra dvi tos pačios monetos pusės /.../ Moralinės nuostatos atsiradimu prasideda būties užmarštis ir jos destrukcija /.../' (p. 248). Moralizuotas pasaulio žmogus yra *psichologijos žmogus* (čia noriu priminti išsamią psichologijos žmogaus analizę prof. A. Paškaus paskaitoje 11-joje lapkričio sinoikijoje), kuris yra "akliausias aklumas kito būčiai" (p. 408), kurio svarbiausios charakteristikos yra baimė (p. 401–402), nuobodulys (p. 406), revoliucijos poreikis, o "revoliucija, kaip ir pats pasaulis, yra destrukcija ir niekas daugiau" (p. 404), pasyvumas bei tingumas, užsimezgęs technikos išciose (p. 425) ir kt.

Manau, skaitytojui paaiškėjo A. Šliogerio idealo – filotopo – turinys.

Tad žinome faktą ir žinome idealą: A. Šliogeris yra filosofas (balansuojantis ant skustuvo ašmenų TARP BŪTIES ir PASAULIO), o nori būti filotopas (tvirtai BŪTIES žemėje stovintis jo fenomenas). Faktas ir idealas įtampa energija teikia peno jo minčiai. A. Šliogeris-filotopas norėtų gyventi tik egzistencine patirtimi, nors ir besikartojančia, bet kaskart unikalia, o A. Šliogeris-filosofas studijuoja "pasaulio visuotinybės ir transcendentiskumo neutralijomis paženkintą filosofiją" (p. 82). Filotopas norėtų egzistenciškai tylėti, kad toje tyloje atsivertų būties fenomeno būtis, o filosofas be paliovos kalba, rašo "tyliojo gyvenimo fragmentus", fiksuodamas ir gausindamas metodiškąjį

pažinimą ("Kuo daugiau kalbos, tuo mažiau būties, nes kalbos kaupimasis didina pažinimo apimtį ir tirština pseudotranscendentų miglą" – p. 83; "būties minimalizavimas sukelia kalbos maksimalizavimą" – p. 414). Filotopas sukomponuoja knygą iš gausybės mažų fragmentų, turinčių sudaryti spontaniškumo, autentiškos egzistencinės patirties išpūdį; filosofas šiuos fragmentus suveria ant labai ryškaus ir tvirto teorinės nuostatos ir logikos siūlo. A. Šliogeris-filotopas iš neviltingai atsidūsta: "Man svaigsta galva: dviprasmybė virto svaiguliu. Mano filosofavimas – ištisiniai prieštaravimai ir prieštaravimas par excellence /.../ Aš ieškau sistemos, kuri sugriautų sistemiškumą, medžioju sąvokas, kurios sudraskytų sąvokos širdį. Kartoju Sokrato žodžius: aš žinau, kad nieko nežinau, nes aš ieškau žinojimo, kuris nebebūtų žinojimas, bei pažinimo, kuris nebūtų pažinimas" (p. 483). O A. Šliogeris-filosofas klausia: "Tai ką daryti?" Ir atsako: "Tai, ką darėme iki šiol: gyventi ant skustuvo ašmenų" (p. 517). Recenzentas jam pritaria: žinoma, taip. Jeigu nori būti filotopas – eik į ūkininkus. Bet Šliogerių-ūkininkų Lietuvoje bus daug, o Šliogeris-filosofas – tik vienas. Lietuvai reikia ūkininkų-filotopų, bet jai būtinau reikalingas ir filosofas.

D. Kapačiauskienė